

Душан Михаиловић

ВУК КАРАЦИЋ У СРПСКОЈ ДРАМСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ДО ОВОГОДИШЊЕГ ЈУБИЛЕЈА „ДВА ВЕКА ВУКА”

Са драмом нису имали среће ни Срби, ни Југословени, па ни Вук. Ова скерлићевски оштра констанција, која се у наше време понавља махом без покрића, ипак је само делимично тачна; тачна утолико ако се неумесно упоређују драмски почеци са врхунском неупоредивом и вечном лепотом и свежином народне поезије.

Па ипак, иако је српска драмска књижевност, осим часних изузетака, скромних домета, биће вредно, а можда и узбудљиво проучити драмска дела о Вуку и осветлити његов сценски лик.

Мада се у позоришту, посредством поезије, и прошлост и будућност претварају у садашњост, сцена обично постаје најпривлачнија када се на њој појаве историјске и аутентичне савремене личности. Сократу је било свега четрдесет и шест година када га је (423. г. старе ере) извео на позорницу двоструко млађи комедиограф Аристофан и силно му се наругао приказавши великог мудраца као сметеног, неспретног и уображеног надрикњигу.

Али оставимо старе Хелене и Сократа, који су предњачили у свему, а на многим пољима, попут наше народне песме, били и остали недостижни. Условно говорећи, Вожд Карађорђе је – и поред свих историјских недаћа – могао пред крај свог живота (између 1807. и 1815. године) да види три позоришна комада о себи и првом устанку, односно не једну, већ девет представа приказаних на три језика (немачком, мађарском и славеносербском) у Загребу, Пешти, Сегедину и Новом Саду – како је то пре скоро две деценије уочио проф. Алојз Ујес¹ - Кнез Милош и кнегиња Љубица видели су себе на позорници Књажеско-србског театра у Крагујевцу (дана 9/21. фебруара 1836), када је Јоаким Вујић приказао своје „торжество” *Востаније Србије чрез Светлога Књаза Милоша*, а један од

---

¹ Алојз Ујес – *Карађорђе у драми и позоришту*, Галерија САНУ, Београд, 1970.

глумца, тадашњи гимназијалац Сретен Л. Поповић, записаће касније с поносом да је у тој представи – коју он назива скраћено *Бој на Чачку* – представљао кнегињу Љубицу².

Међутим, пошто није био ни Вожд ни књаз, духовни вођа српске културне револуције Вук Стефановић Караџић (мада га позориште није много привлачило) није ни могао за живота да види себе на сцени, јер се на позорници појавио први пут тек приликом прославе стогодишњице и то не у Тршићу већ у Београду. Изостављајући бројна остварења у свим сценским медијумима (снимљена је телевизијска серија о Вуку према сценарију Милована Витезовића; емитована је и ових дана /од 13. до 18. септембра 1987. године/ репризирана шесточасовна радиофонска серија књижевника Мирослава Савићевића; приказана су само у Београду два позоришна комада: др Александра Пејовића и Милована Витезовића итд.), позабавићемо се оним позоришним делима која су настала током последњих сто година. Укратко, биће речи о седам позоришних комада насталих из пера следећих шест аутора и то: Ђорђа Малетића, Божидача Ковачевића, Жике Лазића, Ивана Студена, Косте Димитријевића и Данка Поповића.

Апотеоза Ђорђа Малетића

Уочи стогодишњице Вуковог рођења марљиви, седамдесетогодишњи Ђорђе Малетић (1816–1888), песник, драматичар, професор и директор гимназије, драматург, директор и летописац београдског Народног позоришта, политичар, полиграф и шта све не, написао је свечану „апотеозу у 4 чина с предигром” *Стогодишњица Вука Стеф. Караџића*.³

² „Представа је било разних. Моја је најглавнија улога била Јарика, а Мариновићева Малвина. А представљали смо и *Бој на Чачку*, и ја сам онда био – књагиња Љубица, Па било је и превања уз банду. И ја сам био најглавнија певачица”. Тако је писао Сретен Л. Поповић – *Путовање по Новој Србији*, СКЗ, коло XLV, књ. 310–311, Београд, 1960, 195.

³ У ствари, више од две године пре Малетићеве апотеозе Вук Караџић се у извесном смислу појавио на позорници. Било је то приликом обнове алегорије Јована Ђорђевића, *Сабља Краљевића Марка* у СНП у Новом Саду, у недељу 16/28. 11. 1886. године. Наиме, за обнову ове популарне представе, управник Антоније Хаџић, у договору с писцем, изменио је други део комада. Тако су дописане три нове сцене, као и претпоследња, шеста слика у којој се говори о Доситеју, Сави Текелији, Вуку и Стерији. Представа је замишљена као табло. На сцени су Вила, Певац (односно Певач) и повремено Краљевић Марко. Њима се указују слике из народне прошлости од деспота Ђурђа Бранковића до данас, које Вила и Певач коментаришу. Били су то, у ствари, насликана велика платна

Стицајем околности ово дело је познатије по жанровској одредници апотеоза него по свом називу *Стогодишњица Вука Стеф. Караџића*. Пошто је прослава одложена за следећу, 1888. годину, за сто први рођендан, стари драматичар, који је једно време називан „српским Шекспиром”, предао је крајем јубиларне године своје дело за штампу. Није дочекао да види ни књигу ни представу, јер је преминуо средином јануара 1888. године.

Милетићева *Стогодишњица* је права апотеоза, испевана углавном у народном десетерцу. У предигри зли духови одлучују да унесу сумњу у Србију. У првом чину, званом „Вуково рођење”, представљена је борба добра и зла. Уз грмљавину, невреме и поплаву зли духови настоје да омету добре виле, спрече долазак бабице у дом оца Стевана у Тршићу и онемогуће рођење малог Вука. Добре виле, разуме се, побеђују. Четвртим чином, који писац назива „Вукова прослава”, руководи Позоришни редитељ. У историји југословенског позоришта и драме ово лице први пут налазимо у овој Малетићевој апотеози. На сцени су још и виле и хор, односно „кор духовва”, као и Краљевић Марко, цар Душан, кнез Лазар, Југ-Богдан, Милош Обилић и други. Сви се они клањају Вуковој слици окићеној заставама и цвећем. Сам Вук се појављује само у средини комада, у другом и трећем чину, које писац назива „Вукова радња I” и „Вукова радња II”, односно на сабору у Враћешници 1816. и четири године касније код Лукијана Мушицког у манастиру Шишатовач када увелико припрема грађу за *Рјечник*.

У предговору писац сам признаје да је апотеоза „многа налик на *Посмртну славу кнеза Михаила*”⁴ (због учешћа већег броја натприродних бића) и да је своје дело наменио „широј публици и млађем нараштају” с циљем да им у души остану до саме смрти пријатни и дубоки утис-

или завесе, која су се повремено осветљавала и нестајала. Тако и овом приликом, на Песниково питање „шта та слика значи”, Вила даје овакав одговор:

„Онај старац, што у среди сјаје,
Доситеј је – ко га не познаје!
У Српству је велика му цена:
Просвете нам донео времена.
До њег с’ десна српска слава права
Сија Србин Текелија Сава
С лева му је Караџићу Вуче
Који српство славом преобуче”.

(Јован Ђорђевић – *Маркова сабља*, Нови Сад, 1900, 39)

Мада су са позорнице о Вуку изговорена само потоња два стиха, представа је била прилично ефектна, популарна и радо гледана, како у Београду, тако и у Новом Саду и другде.

⁴ Малетићев комад приказан приликом свечаног отварања зграде Народног позоришта у Београду, 30. X/1.11. 1869. године.

ци”⁵. Мало касније, као да се брани од сопствене помисли да су почетак и крај (односно пролог и епилог апотеозе) можда и сувишни, Малетић наглашава да тако голем задатак није било могуће остварити „без духова и без везе са старом историјом, која се у народним песмама огледа”, па наставља с признањем: „Бар ја нисам могао што боље да смислим. Да сам млађи, може бити да би бујна машта нашла и бољих израза и лепше одеће за овакав идеал”⁶. Можда, али пред нама је хетерогено, развучено и натприродним бићима преоптерећено дело, с нескривеним недостатком свих пригодних комада: одсуство сукоба и акције, лицима која, насупротив Аристотелу, махом само причају.⁷ Међутим, апотеоза упркос свему није лишена свечане атмосфере, пријатних расположења и извесне сценске љупкости. Мада није остварен у развоју, сукобу, сумњама и душевним ломовима, Вук је централна личност у другом и трећем чину Малетићеве апотеозе и поред толиких војвода, кнезова, песника, певача, устаника и званичника. Марљив, радознао и знатижељан, Вук све види и стиже све, али и сваки тренутак и сваки сусрет користи да дозна нешто ново, провери, протумачи и забележи понеку народну умотворину. Вукова знатижеља достиже врхунац када у Враћешници сусретне Драшка Црногорца и окупи га низом питања, стиховима који досежу лепоту народне песме:

Ал’ међутим, би л’ми обећао,
да ми сјутра ка’ брату испричаш:
какви су ви тамо обичаји?
какве приче Црногорац има?
каква му је слава и бадњаци?
какви су му сабори и борбе?
каква му је црква са владиком?
какве су му тужне покајнице?

каква му је крвнина и Вила?
какво му је коло и сватови?
каква му је кућа и огњиште?
и још друго, што на памет падне⁸.
(II, 3, 45)

⁵ Ђорђе Малетић – *Стогодишњица Вука Стеф. Караџића*, апотеоза у четири чина с предигром, Београд, 1888, стр. X (Предговор).

⁶ Исто, стр. XI.

⁷ У дефиницији Аристотел наглашава да се трагедија, између осталог, остварује „лицима која делају а не приповедају”. В. Аристотел – *О песничкој уметности*, Дом и школа, Рад, Београд, 1982, 41.

⁸ Осврћући се у предговору своје апотеозе и самокритички, Малетић није могао да пропусти прилику да се и не похвали за формалне новине које је унео у

Особито је живописан крај другог чина с Хајдук-Вељком и његовим раздраганим пратиоцима, Циганима, који певају дивне песме и играју слободарско коло.

У трећем чину следе два изненађења. Прво за драматичара није похвално. У манастиру Шишатовцу, пред Вуком и Мушицким, професором новосадске гимназије Ђорђем Магарашевићем и директором основних школа Григоријем Гершићем, Филип Вишњић пева четири дуга одломка из *Буне* (III, 4, 84-91), а ти прелепи стихови чине посве депласираним разговор који следи, јер су десетерци присутних у поређењу са Вишњићевим штурцима и досадни. Очеvidно, коментаре је овде ваљало изразити у другом метру. Утолико пре што цела апотеоза није испевана у народном десетерцу. Хајдук-Вељкови Цигани и пратиоци певају у шестерцу и осмерцу, а Позоришни редитељ, који у завршном чину много мудрује, а мало каже, изражава се у трохејско-јампским десетерцима, али са цезуром после петог слога. – Друго изненађење односи се на пријем наредбе митрополита Стратиморовића којом се отказује гостопримство реформатору Вуку, јер је манастир Шишатовац намењен за „служитеље божјега престола” (III, 5, 105). У драматуршком смислу тај тренутак је представљен неочекивано вешто. Поменута наредба не чита се гласно ни у одломцима, већ је присутни, изузев Вука, само погледају, застану, пребледе и болно прокоментаришу неразумну одлуку врховног српског духовног пастира.

И поред свих недостатака Малетићева апотеоза *Стогодишњица Вука Стеф. Караџића* вредна је пажње. Сцене са Вуком су претежно љупке, а местимично и опојне у својој наивности и једноставности. Написан крајем 1886, а објављен почетком 1888. године, овај пригодни комад је поводом тродневне прославе стогодишњице Вуковог рођења приказан три пута узасоб на сцени Народног позоришта у Београду. Премијера је

своје дело: „Може бити, да ће некима пасти у очи, што сам одступио од обичаја, вековима утврђеног, те прву реч у сваком стиху не пишем великим почетним словом. Мени се чини, да је права бесмислица, за љубав стиху одступати од правила, да се истом после свршене реченице нова реченица пише великим почетним словом. Стиху је доста учињено ради разликовања од невезаног слога, што се сваки пише за себе, један испод другог, а не као проза, да не би због тога било збрке и у читању и у ритму. Стара правила нису сва правилна, па стога мислим да није грех, кад се кашто од њих одступи. Нашто дакле давати стиху још једно право, да се сваки мора и великим словом писати? Одступити од онога, што не ваља, није никада доцкан. – Ово је исто учинио и г. Лаза Костић у својој трагедији 'Пера Сегединац'”. – Ђ. Малетић, (в. нап. бр. 3), стр. IX-X.

одржана у четвртак 8/20. септембра 1888. године⁹. - „У осам часова увече давала се у позоришту, у славу стогодишњице Вукова Апотеоза¹⁰ од Ђ. Малетића, на којој је био искупљен силан свет, тако да су сва седишта била продата. На представи певало је – иза кулиса – певачко друштво 'Корнелије'¹¹ – писао је непотписани рецензент *Малих новина*. Било је то велико, тродневно славље какво Београд раније, такорећи, није ни видео. Почетак су огласиле топовске салве са градских бедема, праштале су прангије, вијориле заставе, звонила звона, свечана поворка је пролазила улицама, певала су сва певачка друштва, школска деца, грађани, чули се гуслари. Председник општине београдске једну лепу улицу у самом центру града назвао је Вуковим именом. На свечаностима у славу Вука говорили су академик Стојан Новаковић, министар просвете Владан Ђорђевић, здравице су држали угледни гости и званице, свет је врвео улицама и на разне начине забављао се по цео дан, а све три тродневне свечаности завршавале су се свечаном представом Малетићеве апотеозе у Народном позоришту. Мада су се ондашњи бројни београдски и други листови такмичили ко ће поетичније описати Вукову прославу, критичка анализа представе, због општег славља, ипак је изостала. Од ондашњег написаног правила – свечане представе се не критикују – донекле одступа исцрпан и надахнут запис, објављен у четири наставка на насловним страницама новопокренутог листа *Велика Србија*, који је уређивао врсни патриотски песник Стеван Каћански. Непотписаном рецензенту није се свидео нагли завршетак трећег чина Малетићеве апотеозе, када калуђер Прокопије позива на ручак све присутне још увек шокиране Стратимировићевом наредбом о прогону Вука из манастира Шишатовац. „Из овога комада – писало је у првом наставку записа *Са стогодишњице Вукове* – ми ништа даље не знамо шта је било са Вуком, до да је отишао на ручак; и то је све!” Рецензент овог листа сматрао је да је сцена нагло прекинута и апотеоза у драматуршком смислу остала недовршена и непотпуна, па је без обзира на слављеничка расположења навео које је све могућности пропустио стари драматичар Ђорђе Малетић. „Могла је се донети једна епизода из његова живота у Бечу, - низао је даље анонимни рецензент *Велике Србије* – могли се показати комични типови наших старих књижевника и чиновника 'са качкетама' који се одупиру његовој науци и његовоме пра-

⁹ Из разлога што је разлика између старог јулијанског и новог грегоријанског календара у XIX веку износила 12 дана, а у XX веку 13 дана, стогодишњица премијере Малетићеве апотеозе неће бити 20. већ 21. септембра 1888. године.

¹⁰ Баш тако, реч Апотеоза је написана великим словом.

¹¹ – *Са Вукове стогодишњице, I дан 8 септембар, Мале новине*, I, 159, Београд, 11.IX 1888. (4).

вопису и који би радије дали душу ђаволу него што би се одрекли ђ и ю и написали једно Ј¹².

Па као да је заборавио да се апотеоза завршава Вуковом прославом наш критичар указује на главни недостатак – „најзад се могла показати победа његове науке усвајањем његовог правописа званично и у школама и у ’судовима’”, јер би тада „комад био округлији и потпунији”¹³. – Тачно и лепо. Заиста, све би то и још понешто било и правдано, и могуће, и сврсисходно, али у новом комаду и другојачије замисли. Непотписани сарадник *Велике Србије* – а могао је то да буде песник и полемичар Драгутин Илић, а пре свих сам уредник листа Стеван Каћански, који се, пишући две деценије раније о крагујевачком позоришту, истакао као врстан критичар¹⁴ – као да је заборавио да се неочекиваним и смирујућим позивом на ручак¹⁵ не завршава Малетићева апотеоза већ да следи Вукова прослава у четвртој чини, а с тим је победа великог реформатора више него очевидна. Овај упућени рецензент је тренутно сметнуо с ума важно драматуршко правило: на сцени не треба рећи све већ само оно што је неопходно или „нужно” – како би се изразио Аристотел¹⁶. Наш критичар би био посве у праву када би се из Малетићевог комада изоставили почетак и крај, а сва пажња била сконцентрисана на Вука и његово дело, али тај захтев који је непотписани рецензент можда подразумевао, у овом напису није споменут.

Из истог приказа сазнајемо да се Малетићев комад звао *Апотеоза Вуку Караџићу*, а не *Стогодишњица Вука Стеф. Караџића*, да је представа била врло свечана и веома добро посећена, да је Филипа Вишњића тумачио и стихове *Буне*, уз болне звуке струна на јаворовим гулама, „звонким гласом” отпевао „наш омиљени певач Раја Павловић”, али нам је остао дужан за податак ко је тумачио насловну улогу, односно ко је био први интерпретатор Вука Караџића на београдској и југословенској сцени, далеке 1888. године. Како позоришни плакат није сачуван, а периодика и документација ратним недаћама и немарношћу у миру немилосрдно уништавана, до данас то није било могуће сазнати. О бројним осталим, коствараоцима представе и да не говоримо. За насловну уло-

¹² Тј. „јат”, „ју” и „јота”

¹³ – *Са стогодишњице Вукове 8-9-10 септ.*, (Продужење), *Велика Србија*, I, 36, Београд, 6.IX 1888, (1).

¹⁴ В. мој прилог: *Крагујевачко позориште бурне 1868*, *Кораци*, XXI, 1–2, Крагујевац, 1986, 86–105.

¹⁵ Који се може узети као пример успешног антиклимакса.

¹⁶ Односно „у сагласности са законима нужности и вероватности”. – В. Аристотел. (с. д. в. нап. бр. 5), 48.

гу било је више кандидата. Пошто је ову представу, по тврђењу Саве В. Цветковића,¹⁷ поставио Милош Цветић, то је највероватније да је насловну улогу тумачио сам редитељ,¹⁸ који је био и члан Одбора за прославу Вукове стогодишњице.

Два поетска комада Божидара Ковачевића

Од Малетићеве апотеозе до појаве новог комада о великану наше културе Вуку Караџићу прошло је равно пола столећа. Тек 1937. поводом стопедесетогодишњице рођења (када је откривен Вуков споменик у Београду и учвршћена традиција Вуковог сабора у Тршићу), песник, приповедач, критичар, професор и истакнути научни и културни посленик Божидар Ковачевић написао је песничко сценско дело *Вук*, које је готово истовремено приказано на сцени београдског Народног позоришта и два пута објављено: у *Српском књижевном гласнику* с поднасловом „апотеоза у три слике”¹⁹ и као засебна књижица с жанровском одредницом” „пригодна драма у три слике”.²⁰ Промена подналова или жанра једина је промена у тексту ова два издања, осим пагинације, разуме се.

Ковачевићев *Вук* је прва песничка драма испевана разноврсним стиховима. Сам протагониста говори у народном десетерцу (а како би другачије), Копитар у гипким римованим, катренима, Мушицки у хексаметрима углавном, Сима Сарајлија, Његош, Стерија и други, доследни су себи, док се кнез Михаило изражава у прози. У овом веома концизном, свечаном и поетичном комаду, карактеризација је беспрекорна. Велики песници долазе као на неки сабор духова, на поклоњење Вуку. Ту су и Бранко, и Јован Илић, и Даничић, али и „Илири”, Кукуљевић, Мажура-

¹⁷ В. Репертоар Народног позоришта у Београду 1868–1965, Музеј позоришне уметности СРС, Београд, 1966, 8.

¹⁸ Као што се види на приложеном плакату, који се чува у Музеју позоришне уметности СРС у Београду, други и трећи чин Малетићеве апотеозе приказани су у Београду под насловом *Вуков спомен*, у уторак 30.IX/12.X 1897, на крају свечаности приликом преношења посмртних остатака Вука Караџића из Беча у Београд. Редитељ и протагониста представе био је Ђура Рајковић. Било је то четврто и последње извођење Малетићевог комада. После свечаности нова представа није репризирана. Тако је све док се не докаже супротно, Ђура Рајковић први знани Вук на београдској и југословенског позорници.

¹⁹ Божидар Ковачевић – *Вук*, апотеоза и три слике, СКГ, нова серија, ЛП, 5, Београд, 1. XI 1937, 326–360.

²⁰ Божидар Ковачевић – *Вук*, пригодна драма у три слике, Београд, Издање Кредитне и припомоћне задруге Професорског друштва, Београд, 1937.

нић, Деметар, Миклошић, Милица Стојадиновић Српкиња и други. Стерија се правда што је *Даворје* штампао црквеном азбуком. У сцени са младим кнезом Михаилом (која се догађа у Бечу у Вуковој соби 1847) Вук цитира неке одломке из чувеног писма кнезу Милошу, а млади кнез Михаило се и сам смеје и подржава Вука. Овде се спомиње и земунски „парлаториј”, стална тема скоро свих будућих писаца драме о Вуку. У свим тим комадима Прометеј из Тршића обично ћути, изненађен, понижен и уплашен, а нахушкани службеници кнеза Милоша грме ли грме и сипају као из рукава увреде, погрде и псовке. Ковачевић је пошао корак даље. Смејући се Вук се сећа како је вратио мило за драго разјареним Милошевцима: „Господар је паметан човјек и није то могао рећи, него сте ви сами то измислили. И зато ја вама враћам и оца и матер, а господару поручите моје почитаније и да му целујем десницу и skut” (I 3,48). Млади кнез Михаило смеје се гласније од Вука.

Овај љупки комад Божидара Ковачевића, прожет општејугословенским прожимањем јединства језика, народа и култура, завршава се ефектним таблоом. Из замрачења, уз звуке гусала, на рушевинама неке цркве, народни певачи Вишњић, старац Милија, Тешан Подруговић, Анђелко Вуковић и Живана Слепица пружају гусле Вуку, а око њега су сви велики српскохрватски песници од Његоша до Лазе Костића и од Гаја до Меде Пуцића, док народ и омладина навиру са свих страна.

У приказу дела и представе Паулина Албала похвално је оценила поетску драму Божидара Ковачевића. Поред веште карактеризације ликовна уочила је песничко надахнуће, обавештеност и брижљиву обраду сваке појединости. У овом поетском комаду о песницима, реплике које наши великани казују „кипте алузијама и реминисценцијама из њихових дела, што је нарочито сласт за књижевне зналце”, док „једино кроз Вука – примећује критичарка – говори понекад речито сам писац”.²¹ Ваља рећи да је овај успео комад и неекономичан. Многе важне личности доведене су на сцену као статисти у свечаној завршној апотеози, или да изговоре само по неколико стихова, или као Бранко и Милица Српкиња да само прочитају по неколико стихова из Бранкове славне песме *Пут*. Срећом, општа боља пригодних комада, одсуство радње и сукоба, искупљује присуство праве поезије.

У спретној режији Драгољуба Гошића и, како се види на фотографијама, раскошној опреми, поетска драма Божидара Ковачевића успеш-

²¹ Паулина Албала, *Једна евокација наше књижевне прошлости*, Вук, апотеоза у три слике од Божидара Ковачевића, СКГ, нова серија, LII, 7, Београд, I.XII 1937, 555.

но је приказана на сцени Народног позоришта у Београду поводом прославе стопедесетогодишњице Вуковог рођења, дана 6. новембра 1937, а поновљена још једанпут као ђачка представа 28. новембра. У поменутом приказу Паулина Албала указује како „на позорници ова апотеоза оставља тужан утисак”, због неправде која је читав живот пратила овог нашег великана. У овој концизној драми исказана је трагична судбина низа наших врхунских стваралаца. Како је уочила поменута критичарка, око Његоша „сенка смрти” већ поиграва. Јован Стерија Поповић – тешко болестан, пун једа и горчине. Млади Бранко – носи већ на челу пољубац смрти. И међу свима тим Божјим изабраницима, једино је ’луди’ Чубро весео”²².

На позорници глумци су се просто надметали ко ће да досегне дубљу карактеризацију и глумачки што достојније оствари свој лик. Паулина Албала је истакла да су Александар Златковић као Копитар, Светолик Никчевић (Његош) и Фран Новаковић (Мушицки), као и Јован Николић као Чубро односно Сима Сарајлија „били...врло добри”. Мата Милошевић као Михаило Обреновић „био је кнез чије би се порекло у Гота-календару видео још од крсташких ратова. Он је био ипак син кнеза Милоша и кнегиње Љубице”. Само Милош Паунковић као Вук Караџић, по мишљењу исте критичарке „није имао увек убедљивости, ни силине, ни херојске мирноће ни достојанства какво приличи овом великану”²³. Штета што је тако. Паунковићева фотографија у улози Вука²⁴ као да то речито демантује. Уосталом, наша критичарка констатује само да про-тагониста „није увек” био достојно оличење идеала. Други критичари су га хвалили и узимали за пример. Представа је успела и њоме су сви били више него задовољни.

Осим у Београду, поетска драма Вук Божидара Ковачевића, приказана је током јубиларне 1937. године и у Сарајеву, Бањалуци, Скопљу, Нишу и другде, а потом је неправедно заборављена.

Десет година после Вука Божидар Ковачевић је испевао малу поетску сцену *Јутро у штампарији јерменског манастира* у неримованом јампском десетерцу. Радња ове љупке сценске минијатуре догађа се у Бечу 1847. године, у познатој штампарији где су баш те године објављене наше најзначајније књиге: Његошев *Горски вијенац*, Бранкове *Песме*, Вуков *Нови завјет*, Даничићев *Рат за српски језик и правопис*. На позорници је овековечен тренутак када поменути аутори доносе у штампарију рукописе својих ремек-дела. Сви су расположени и на сцени исказују

²² Исто.

²³ Исто.

²⁴ В. Политика, Београд, 6. XI 1937.

само по неколико стихова. Најуспелије и најживотније личности су стари и млади штампар јерменског манастира, у којима је поред замора и високе професионалне свести о креативном штампарском послу на десет језика, оличен и вечни сукоб генерација:

Ах, тај данашњи, тај млади свет
само би хтео да се проводи!
(I, 1, 117)

Тако старији штампар, Фактор сам дочекује јутро над штампарским слогом. – Писац предлаже да се овај мали комад интерполира као прет-последња, односно трећа сцена драме *Вук*. Али како је овде реч о посве другојачијој атмосфери, расположењу, па и ликовима (чак и сам Вук се изражава у јампским десетерцима), боље је да ова два поетско-сценска дела остану аутономна.

Сценска поетска минијатура *Јутро у штампарији јерменског манастира* Божидара Ковачевића штампана је, када је и написана, далеке 1947. године у „Летопису Матице српске”²⁵ и још увек чека своје сценске интерпретаторе.

Четири савремене драме о Вуку Караџићу

Мада приказивање поменутих поетских драма (иако су прве две апотеозе Вуку) није условљено евокацијом и обележавањем значајних датума, преостала четири комада о Вуку нису ни инспирисана ни писана за пригодне свечаности, већ за наша позоришта и њихов свакодневни репертоар и културну мисију. За разлику од претходних сви ови комади су писани у прози.

У првој, а реч је о драми *Књажев секретар* Жике Лазића, Вук није ни насловна и ни главна личност, већ само једна од важнијих и запаженијих споредних личности у драматизацији истоименог романа коју је саздао сам аутор. Поред трагичног кнежевог секретара, Војвођанина Алексе Поповског, Вук се свега два пута појављује на позорници у време писања закона у Конаку кнеза Милоша у Крагујевцу сред бујања дворских интрига. Како је уочио критичар Мухарем Первић, писац у овој драматизацији „не штеди ни Милоша ни Вука”, већ „својом комедијски усмереном ’дрскошћу’... разоткрива какав се све то јад крије иза костимиране учи-

²⁵ Божидар Ковачевић, *Јутро у штампарији јерменског манастира*, ЛМС, г. 121, књ. 361, св. 2–3, Нови Сад, септембар-октобар 1947, 117–124.

тељице историје”²⁶. Вредно је споменути да је драмски уметник Милош Жутић од ове епизоде остварио у улози Вука један особен, упечатљив и незабораван лик. Премијера је приказана у београдском Народном позоришту 19. октобра 1970. у успелој режији Браслава Борозана, који је овом представом обележио двадесетпетогодишњицу свог редитељско-глумачко-сценографског рада у кући код кнежевог споменика.

За драму *Вук* Ивана Студена (настала 1971. године по позиву управе Народнoг позоришта у Шапцу) др Хуго Клајн је написао да „има обељја једне драмске поеме (у прози)”²⁷. И заиста, конципирана са искуством модерне европске драматургије, која не прихвата у свему антидраму, али за њу зна, остварена са безмало свега два лица – са сировим кнезом тиранином, бистре главе и примитивне оријентално-балканске бахатости с једне и суптилним, боље рећи генијалним ствараоцем европских обзора с друге стране, уз још неколико лица и слугу, које писац не назива случајно Слуга није важно који – 1, Слуга није важно који – 2 итд. до броја 4 – са узбурканим и узбудљивим сучељавањем места и времена, сва саткана од кондензованог метафоричног језика афористичке лапидарности и горке ироније, *Вук* Ивана Студена је пример за углед високо култивисане, модерне поетско-историске драме. Па ипак, ти бројни афористичко-песнички изрази и не ретко успеле метафоре понекад изгледају као помало смишљени, напрегнути и исфорсирани и у супротности су с неопходном спонтаношћу тако важном за све драме од антике до авангарде, па је ово дело истовремено и очигледан пример како се врлина приближава понекад својој супротности. У овом случају то је приближавање мало, али видљиво и не треба га прећутати.

Поводом премијере ове драме у Народном позоришту у Шапцу у режији Арсе Јовановића (дана 7. децембра 1971), књижевник и критичар Драгиша Пењин високо је оценио Студену драмску поему *Вук* и у први план истакао њено „језичко бисерје”. Под насловом *Апологема представника духа света* Пењин је писао: „Иван Студен се и својом најновијом драмом представио као изворни писац изворног лирског говорења у театру”. Уочио је извесну разлику између редитељевог и драматичаревог схватања Вука и свесрдно похвалио труд протагонисте: „Прихвативши идеју о анђеоски интелектуалном Вуку, Миодраг Јуришић га је доживео апостолско-просветитељски, уметнички најадекватније замислима ре-

²⁶ Мухарем Первић, *Осим досаде све је дозвољено*, Ж. Лазић: *Књажев секретар*, режија Б. Борозан, Политика, Београд, 23.X 1970, 12.

²⁷ Иван Студен, *Вук*, предговор др Хуго Клајн, Смедревска Паланка, 1971.

жије”²⁸. – Ову представу је у пролеће 1972. године видела и београдска публика. Комад су од тада играла бројна аматерска позоришта, а ове године је приказан и у Нишу у режији Градимира Мирковића. Ову поставку са Радоманом Контићем у насловној и Миливојем Даскаловићем у улози кнеза Милоша, видела је и београдска публика на земунској сцени, а с њом је достојно затворено и овогодишње Стеријино позорје у Новом Саду. Студенова драма је штампана у Смедеревској Паланци када је и приказана у Шапцу, па је писац имао две премијере истовремено.

Само неколико месеци касније (почетком 1972. године), књижевник Коста Димитријевић објавио је у крагујевачком часопису „Кораци” драму у четири чина *Вук и кнез*²⁹. Тако смо, после дуже паузе, за непуне две године добили три драме о Вуку: Жике Лазића, Ивана Студена и Косте Димитријевића. Сучеливши Вука и кнеза, усамљеног просветара и дворску камарилу која грубо исмејава свакога ко нешто зна, Димитријевић је саздао стамену, историјску, психолошку и надасве узбудљиву драму дубље реалистичке мотивације. Почетна сцена, коју писац назива „Предигра”, догађа се 1832. г. у канцеларији генерала Фојта у Земуну, где се одвија и епилог, а остале сцене и чиновни, којима даје карактеристичне наслове као: „Господар Младен”, „Кнежеве батине и молитве”, „Вуков пасош” итд. одвијају се између 1820. и поменуте године предигре. Све је у овој драми проучено, проверено и примерено карактерима и ситуацијама, а не ретко, као у случају убиства Младена Миловановића испуњено високим степеном истинске трагике и горке ироније као у сцени са пасошем. И кад је принуђен да нападне господар Младена, чију судбину наслућује, Вук ни за длаку не одступа од истине. Кнез је у почетку сувише поверљив и отворен и то је осим дужине, једина примедба која се писцу може предочити. Мада је објављена пре пуних петнаест година, и ова драма остала је, стицајем околности, донекле непримећена и још увек неприказана.

За прославу стопедесетогодишњице Књажеско-србског театра у Крагујевцу (1985) књижевник Данко Поповић предао је управи Театра Јоакима Вујића драматизацију свог романа *Господари*, по називом *Конак у Крагујевцу*. Поповић је успео да сазда праву модерну трагикомедију, једно срдачно, добро, једно и надасве духовито позоришно дело. Кнез Милош се поиграва и судбином и људима и чашћу и животима својих

²⁸ Драгиша Пењин, *Апологема представника духа света*, Глас Подриња, Шабац, 16. XII 1971, 6.

²⁹ Коста Димитријевић, *Вук и кнез*, драма у четири чина, *Кораци*, 1–2, Крагујевац, 1982, 59–81 (I и II чин) и *Кораци*, 3–4, Крагујевац, 187–215 (III и IV чин).

потчињених. Истина од њега се много захтева и он своје „несташлуке” правда срчаном узречицом: „Ја јесам Милош, али нисам Обилић, знам шта могу и шта ми ваља чинити” (I, 1, 12, рукопис)³⁰. Уз то, он се изражава народски, шали се, подваљује и сочно псује. Изузев овог потоњег, Вук ни у чему не заостаје већ замке и удесе злог кнеза и тиранске самовоље избегава и надвисује снагом духа и свог оштроумља. – Запостављено од позоришта коме је намењено, ово особено и бодро позоришно дело још увек није ни приказано ни објављено.

*

Ако изоставимо пригодне рецитале и драматизације (једну од запаженијих саздао је књижевник Милан Ђоковић за нишко Народно позориште, 1964. године, махом од *Вуковог писма кнезу Милошу, Житија Ајдук-Вељка Петровића* и других списа), као и бројна сценарија за Вуков сабор, не може се рећи да бар у последње време нисмо имали довољно занимљивих и квалитетних сценских дела о Вуку Караџићу, његовом животу, раду и прегнућима, његовом времену и савременицима. Мада, наравно, у сталној оскудици вредних сценских дела, наша позоришта су и овога пута превидела нека значајнија остварења попут поетско-драмских комада Божидара Ковачевића и Ивана Студена и посве запоставила вредна дела Косте Димитријевића и Данка Поповића. По свему судећи, овогодишњи јубилеј „Два века Вука” биће плодотворан подстицај како за споменута, тако и за успела дела са великог конкурса Звездара театра и Удружења драмских писаца, као и за она која су још у замислима аутора, у настојању или ће тек настати независно од јубилеја, конкурса и спољних подстицаја.

У постојећем драмском опусу Вука смо, с малим одступањима и евентуалним проширењем његових познатих карактеролошких особености, махом видели и доживели као надасве племениту и узвишену личност, храброг, неуморног, истинољубивог и правдољубивог паћеника, страдалника и изгнаника, несрећног оца и пре свега упорног визионара огромне, несагледиве радиности, уз мање-више већу мисаоно-лирско-ироничну контемплацију (као код Ивана Студена) или као народног човека наглашене срчаности, бодрости и ведрине (као у комаду Данка Поповића).

Очевидно све могућности нису исцрпене. Уз све похвале могло би се рећи да је Вук у споменутих драмама, уз сву наглашену, па и пренаглашену племенитост и упорност, ипак приказан помало поједностављено и упрошћено, да не кажемо једнострано и једнодимензионално. Остао

³⁰ Данко Поповић, *Конак у Крагујевцу*, драма у два дела, Београд, 1985, (рукопис), 12.

је огроман слободан простор за сценску креацију горостаса из Тршића и правога грађанина света минулог, нашег и времена које долази. Остале су многе недодирнуте струне његове бескрајно осетљиве, горде и противречне људске душе. Остале су занемарене оне друге, животне, па и тамније стране његове свеобухватне, приватне личности, које заиста тешко доводимо у везу са оним знаним и узорним. (Споменимо само неке. У младости Вук је био наивни, дословни преписивач срцепарателних љубавних писама из трећеразредног немачког „уџбеника”. Био је готово претерано истинољубив, али и горда свађалица, прзница и кукумавка. Знао је и моћнике да нагрди, али да их убрзо, због вечне немаштине, моли и преклиње за помоћ. Мада филолог истанчаног слуха, Вук никада није савладао немачки језик, иако је у Бечу проживео скоро пола столећа. Пред крај живота постао је велики, безмало грамзиви земљољубац и земљокупац. Покупавао је такорећи пола Тршића и многе њиве, забране и луке према Лозници. За Мину био је престрог отац, итд, итд.). Једном речју, када би наши драматичари све то узели у обзир, све проучили, а потом заборавили, ослободили се фактографије и баласта биографских и историјских чињеница и винули се на крилима маште, инспирисани Вуковом громадном личношћу, народном мудрошћу и речитошћу, наши савремени и будући драмски песници имали би све могућности да изнедре особено, невиђено, умно, сензибилно, надахнуто противречено и контрадикторно биће, стамено и нестално, генијални, универзални карактер или сценски лик неисцрпне, полифоне шекспировске величине и свеобухватности, са неизмерним језичким и умним бисерјем у уму и срцу.

До сада је Вук био само спорадично и повремено присутан на југословенској позорници, али вечност је пред њим. Био је, а сви су изгледи постао је и остаће трајна инспирација наших драматичара. Надајмо се да тај час није далеко. Трећи век Вуковог духовног постојања у духу и бићу нашег, и не само нашег народа, управо започиње. Данас и сада, овде и свуда. Лаза Костић није узалуд и пророчански кликтао:

Ко за свог века не посрну ром,
Порамаће за њиме векови³¹

Уз помоћ Вука можемо и у трећем миленијуму много, без Вука мало, веома мало.

* Рад је претходно објављен у зборнику
Научни састанак слависта у Вукове дане, 17/4, 251–265.

³¹ Л[аза] К[остић], *На парастосу Вука Ст. Караџића*, Даница, V, 13 Нови Сад, 29. III 1864, 193.